

The Importance of Agricultural Agroclusters in Increasing the Efficiency of Innovative Economy

Fayzieva Shirin Shodmonovna - QarMI

Аннотация. Ушбу мақолада инновацион иқтисодиёт самарадорли-гини оширишда ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашда агрокластерларнинг аҳамияти, фаолияти ва натижалари тўғрисидаги фикр-лар баён этилган.

Калит сўзлар: инновация, қайта ишлаш, агрокластер, технология, озиқ-овқат маҳсулотлари, нарх, сақлаш, экспорт, фермерлик, тадбиркор-лик, ишбилармонлик

Кириш. Республиканинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасидаги салоҳиятини янада ошириш, олиб борилаётган ислоҳот-лар ва замон талабига тўлиқ жавоб берадиган ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, стандартлаш ҳамда агробизнес йўналишида консалтинг, маркетинг хизматларини ривожлантириш ва илмий тадқиқотларга асосланган интен-сив агросаноат тизимини ташкил қилиш, озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш, соҳанинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш ва аграр соҳага замонавий технологияларни жорий қилиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Иқтисо-диёт ва саноат вазирлиги, Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, “Ўзстандарт” агентлиги ва “Ўзбекизоқиқовқатхолдинг” ХК томонидан Ўзбекистон Респуб-ликасида 2019 - 2021 йилларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш мақсадида ишлаб чиқилган дастур асосида агрокластерлар ташкил қилинмоқда. Қишлоқда кластер тизими - аграр секторнинг асосий ўсиш нуқтаси сифа-тида белгиланди. Бу янги йўналиш қишлоқ хўжалигига саноатни олиб кириш, хомашёни чуқур қайта ишлаб, рақобатбардош тайёр маҳсулот ва қўшилган қиймат ҳажмини кўпайтириш ҳамда янги иш ўринларини яратишда муҳим роль ўйнайди.

Давлатимиз раҳбари 2020 йил йил 13 октябрь куни Сирдарё вилоя-тига ташрифи доирасида қишлоқ аҳли билан бўлиб ўтган суҳбатда: “Қиш-лоқ хўжалигининг барча йўналишларидаги кластерлар жойларда тадбир-корликни ривожлантиришнинг локомотиви бўлиши керак” ҳамда “кластер тизими – бу манфаатдорлик, соҳага илм-фан ва инновациянинг кириб келиши, қишлоқ хўжалигининг келажаги ва рақобатбардош бўлиши демак-дир”¹ деб таъкидладилар. Юртбошимизнинг қишлоқ хўжалик соҳасидаги кластернинг ўрнини муносиб баҳолаганидан илҳомланиб, деҳқонлар ва чорвадорлар агрокластерлар раҳбарларининг вакилларига мурожаат билан чиқишлари ўзининг амалий ифодасини кўрсатмоқда.

Президентимизнинг коронавирус пандемияси келтириб чиқарган инқирозга қарши кураш шароитида тадбиркорликни, жумладан, агроклас-терларни қўллаб-қувватлашга оид қатор фармонлари соҳа вакилларига қаратилган юксак ғамхўрлик ва эътиборнинг яна бир ёрқин намунаси сана-лади. Ўз вақтида қабул қилинган ушбу ҳужжатларга мувофиқ сув солиғи 50 фоизга қисқартирилди, табиий газ ва электр энергияси учун олдиндан тўлов мажбурияти амалдаги 100 фоиздан 30 фоизга туширилди, олинган кредитлар фоизларини тўлаш муддати узайтирилди. Энг асосийси, пахта-тўқимачилик кластерлари томонидан 2019 йилда пахта етиштириш учун олинган кредитларни қайтариш муддати кечиктирилди. Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш жамғармаси томонидан ёрдам бериш кўла-ми янада кенгайтирилди. Пахта хомашёсини етиштиришда давлат буюрт-маси тўлиқ бекор қилиниб, қишлоқ хўжалигида эркин бозор тамойиллари шакллана бошлади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти, агросаноат мажмуи ҳамда чорвачилик тармоғи ва унинг турли маҳсулот-ларини етиштириш самарадорлигини оширишда масаласи мамлакатимиз ва хориж агроиқтисодчи олимлари томонидан атрофлича ўрганилган. Хусусан, мамлакатимиз олимларидан Т.С.Маллабоев,

¹Ш.Мирзиёев. “Қишлоқда кластер тизими — аграр секторининг асосий ўсиш нуқтаси”. “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 15 октябрь

Р.Р.Раджапов, Қ.Чо-риев, А.Жўраев, Н.С.Базаров, С.Мехманов, К.Д.Мирзаев, Ж.Х.Рашидов, Р.Ҳақимов, Т.Қудратов, Р.Х.Эргашев, С.Р.Холиқовлар томонидан Ўзбекистонда аҳолини чорвачилик маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда чорвачилик маҳсулотларини кўпайтириш ва унинг самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган. Шунингдек, хорижлик олимлар Г.А.Аванесова, И.А.Алтухин, В.И.Гайдук, Ф.Котлер, П.Г.А.Женнингслар томонидан бажарилган илмий-тадқиқотлар натижасида ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар чорвачилик тармоғига хизмат кўрсатувчи сервис хиз-матини ривожлантириш, маҳсулот етиштиришни кўпайтириш ҳамда тар-моқ самарадорлигини оширишда муҳим назарий ва услубий қўлланма сифатида хизмат қилапти.

Таҳлиллар ва натижалар. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳ-камаси томонидан тасдиқланган чорвачилик, паррандачилик, балиқчилик ва асаларичилик дастурлари ижросини таъминлаш борасида тадбирлар амалга оширилиб, ижобий натижаларга эришилмоқда. Республикадаги шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва моллари бош сонини кўпайтиришни рағбатлантириш, сервис хизматлари тармоғини ташкил этишга доир чора-тадбирлар дастурининг амалга оширилиши нати-жасида чорвачилик соҳасида ижобий натижаларга эришилмоқда. Жумла-дан, қорамолчилик йўналиши бўйича янгидан 1592 та лойиҳалар ташкил этилди ва уларда 62 минг 232 бош қорамолларни парвариши йўлга қўйил-ди. Ташкил этилган янги лойиҳалар ҳисобига 5648 та янги ишчи ўринлари яратилди. 2616 та зооветеринария пунктлари орқали шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларидаги чорва молларига 14 млрд. 200 млн. сўмлик турли хилдаги зооветеринария сервис хизматлари кўрсатилди. Чорва моллари наслини яхшилаш ва маҳсулдорлигини ошириш мақсадида жорий йилда хориждан 10793 бош юқори маҳсулдор насли қорамоллар олиб келиниб, жами хориждан олиб келинган қорамоллар бош сони 82 минг 435 бошга етди. Олиб келинган насли моллардан жорий йилнинг якунига келиб 330 минг бошга яқин бузоқлар олиниб, бир бош насли сигирдан кунига ўртача 20-22 кг дан сут соғиб олинмоқда. Қорамолларни сунъий уруғлантириш мақсадида чорвачилик субъектларига “Ўзнаслчи-лик” корхонаси томонидан маҳаллий шароитда ишлаб чиқарилган 3 млн. 667 минг дозадан ортиқ насли буқаларнинг уруғлари етказиб берилди ҳамда 2 млн. 839 минг бош сигир ва урғочи таналар сунъий уруғлантирил-ди. 217 та қорамолчилик фермер хўжаликлари наслчилик тоифасига ўтка-зилди ва ушбу тоифадаги хўжаликлар сони 827 тага етказилди ва улар томонидан 9 минг 491 бош насли моллар тайёрланиб деҳқон ва фермер хўжаликларига шартнома асосида етказиб берилди. Қоракўлчилик тармо-ғида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, қоракўлчилик маҳсулот-лари ишлаб чиқариш ҳажми ва тармоқ экспорт салоҳиятини ошириш мақсадида 36 та наслчилик тоифасидаги қоракўлчилик МЧЖ ва 1100 та қоракўлчилик фермер хўжаликлари ташкил этилди. Шунингдек, чорва молларига мустақкам озуқа базасини таъминлаш мақсадида 326,1 минг гектар ерга асосий майдонларга беда, баҳорги ва кузги беда, маккажўхори ва хашаки лавлаги экилди. Бундан ташқари 115,1 минг гектар экин май-донларига маккажўхори экилиб, гектаридан ўртача 300 центнердан кўк масса, жами 3 млн. 453 минг тонна маккажўхори силосга ўриб олинди. Жорий йилда 26,4 тонна беданинг элита уруғи, сулининг 15,2 тонна суперэлита, жавдарнинг 4,3 тонна, третикаленинг 20,7 тонна, хашаки лавлагининг 900 кг элита, маккажўхорининг 60 тонна элита уруғлари тайёрланди. Чорвачиликка ихтисослашган хўжаликлар томонидан уларни моддий техника базасини кучайтириш мақсадида 66 та косылка, 38 та озуқа ўриш комбайни, 82 та прессбойлагич ва 112 та сут соғиш ускуналари

харид қилинди. Эчкичилик соҳасини ривожлантириш бўйича жорий йилда 235 та лойиҳалар ташкил этилди, лойиҳаларни ташкил этиш ҳисобидан 21 минг 815 бош эчкиларни парвариш қилиш йўлга қўйилди ва лойиҳалар доирасида 400 та янги иш ўринлари яратилди. Республикамизга хорижий мамлакатлардан (Франция, Россия) 5 минг бошдан ортиқ сут йўналиши-даги заанен ва оқ рус зотидаги насли эчкилар олиб келиб парвариш-ланмоқда.

Паррандачиликни ривожлантириш бўйича 554 та паррандачилик лойиҳалари ташкил этилиб, уларда 8 млн. 44 минг бош парранда боқиш йўлга қўйилиб, улар асосида 2505 та янги иш ўринлари яратилди. Курка-чилик, ўрдачилик, беданачилик ва туякушчилик йўналишларида 60 тадан ортиқ янги лойиҳалар ташкил этилди ҳамда 241 та янги иш ўринлари яратилди. Шунингдек, 50 та 50 минг бошга мўлжалланган гўшт йўналиши-даги паррандачилик хўжаликлари ташкил этилиб, уларда 2 млн. 325 минг бош паррандалар парваришланмоқда ва уларда 419 та иш ўринлари яратилди.

2020 йилда Ўзбекистонга 60 минг бошдан ортиқ қорамол ва 36,6 минг қўй олиб кирилган. 2020 йилда халқ истеъмоли маҳсулотлари ораси-да гўшт баҳоси кескин ошиши кузатилди ва ҳукумат нархни жиловлаш учун қатъий чоралар кўришга мажбур бўлди. Бир муддат муайян нарх белгиланди, бу эса табиийки маҳсулот сифатига ҳам, тадбиркорлар, қассоблар фаолиятига ҳам таъсир қилди. Ўзбекистонда чорвачиликни ривожлантиришга доир қатор қарорлар қабул қилинган бўлиб, шу билан бирга чорва импорти ҳам катта ҳажмда амалга оширилмоқда. Жумладан, ўтган 2020 йилда Ўзбекистонга жами 60 097 бош қорамол олиб кирилган бўлса, уларнинг 36 584 боши насли, 23 513 боши наслсиз қорамоллар-дир. Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитасининг тақдим этган маълумотига кўра бу қорамолларни олиб кириш учун жами 90 млн АҚШ долларидан кўпроқ маблағ сарфланган. Шунингдек, қиймати деярли 5 млн долларлик 36 616 бош қўй, 797 минг долларга тенг 3683 бош эчки ҳам импорт қилинган. Ўтган бир йил давомида Ўзбекистон бирор бош чорва экспорт қилмаган. Қорамоллар, қўй ва эчкилар асосан Россия, Беларус, Украина, Қозоғистон, Қирғизистон, Австрия, Германия, Нидерландия, Дания, Чехия ва Венгриядан импорт қилинган. Маълум қилини-шича, чорва импорт қилувчи тадбиркорлар дастлаб қўмига мурожаат қилади ва агар чорва экспорт қилувчи давлат “қизил” ҳудудда бўлмаса, уларга рухсатнома расмийлаштириб берилади. Шу рухсатнома асосида экспортёр давлатдан чорва харид қилинади ва 30 кун карантиндан кейин Ўзбекистонга олиб кирилади.

Монополияга қарши курашиш қўмитаси “Ўзбекистон Республикаси-да чорвачилик соҳаси ва унинг тармоқларини янада ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Президент Фармони лойиҳасини кўриб, тегишли тартибда лойиҳага ўз таклиф ва эътирозларини юборди. Ветеринария ва чорвачиликни ривож-лантириш давлат қўмитаси томонидан тайёрланган ва қўмига юборилган фармон лойиҳасининг 9-бандида 2021 йил 1 январдан бошлаб, чорвачилик йўналишидаги фермер хўжаликларидан йиллик умумий даромадининг 0,5 фоизи миқдорида йиғим ундирилиши, чорвачилик йўналишидаги фермер хўжаликларидан ундириладиган йиғимлардан тўлиқ ҳажмдаги тушумлар Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси ҳузури-даги Ветеринария хизмати ва чорвачиликни ривожлантириш жамғармасига йўналтирилиши кўрсатилган. Фармон лойиҳасига илова қилинаётган Ўзбе-кистонда чорвачилик соҳаси ва унинг тармоқларини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган Стратегиясининг 4-бўлими ҳамда “Йўл харитаси”нинг 129-бандида

Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси ҳузурида “Ўзчорвасуғурта” суғурта фондини ташкил этиш кўрсатилган.

Президентимиз томонидан 2021 йил 3 март куни “Чорвачилик тармоқларини давлат томонидан янада қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарор имзоланди. 2021 йил 1 мартдан бош-лаб Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш давлат жамғармасининг компенсация ва кафиллигидан фойдаланган чорвачилик, паррандачилик, балиқчилик ва қуёнчилик йўналишидаги кредити бўйича тўловларни ўз вақтида қайтараётган тадбиркорлик субъектларига, уларнинг кредит бўйича қарздорлиги тўлиқ қопланмагунча, янги кредитлар бўйича жамғарма-нинг кафиллигидан яна фойдаланишга рухсат берилганлиги мақсадга мувофиқдир. Президентимизнинг 2019 йил 18 мартдаги йилдаги “Чорвачилик тармоғини янада ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4243-сон қарори 2-бандига мувофиқ берилган имтиёз-лар чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи барча хўжалик субъект-ларига ва омухта ем ишлаб чиқарувчи корхоналарга нисбатан ҳам татбиқ этилади. 2021 йил 1 январдан бошлаб 2024 йил 1 январга қадар наслчилик субъектлари учун уларнинг асосий фаолият тури бўйича фойда солиғи (тижорат банкларида жойлаштирилган маблағлардан олинган фоизлардан ташқари), мол-мулк солиғи, ер солиғи ва сув ресурсларидан фойдаланган-лик учун солиқ ставкаси 50% миқдорда қўлланилиши белгиланган.

Тадбиркорлик субъектлари томонидан товарлар республика ҳудуди-га олиб кирилганда уларни олиб киришда ҳисобланган қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддати 180 кунга узайтирилади, тўланган ҚҚСнинг ҳисо-бот даври якунидаги салбий фарқ суммаси солиқ тўловчининг аризасига асосан тезлаштирилган тартибда 20 кундан кечиктирмасдан қоплаб бери-лади. Солиқ суммаси қоплаб берилгандан сўнг камерал солиқ текшируви умумий тартибда амалга оширилади.

2021 йил 1 июлдан бошлаб қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўл-ган хўжаликларга қуйидаги миқдорларда республика бюджетидан субси-диялар ажратилиши белгиланган:

- чорвачилик хўжаликларига – ўз хўжаликларида етиштирилиб, гўшт учун реализация қилинган йирик ва майда шоҳли қорамоллар тирик вазни-нинг ҳар бир килограмми учун 2 000 сўм ҳамда сутининг ҳар бир литри учун 200 сўм;
- паррандачилик хўжаликларига – ўз хўжаликларида етиштирилиб, реализация қилинган тухумнинг ҳар бир донаси учун 50 сўм ҳамда парран-да гўштининг ҳар бир килограмми учун 800 сўм;
- балиқчилик хўжаликларига – интенсив усулда етиштирилган совуқ сув балиқлари (лосос, форель ва осётр) нинг ҳар бир килограмми учун 3 000 сўм, қолган турдаги балиқлар учун 1 000 сўм;
- паррандачилик ва балиқчилик хўжаликларига ўзи ишлаб чиқарган тухум, парранда гўшти ва балиқ маҳсулотларини сотиш учун деҳқон бозорлари ва аҳоли гавжум ҳудудлардан (арзонлаштирилган савдо ярмаркалари ўтказилиши белгиланган жойлар негизида) ўрнатилган тартибда доимий савдо жойлари (нукталари) куриш учун.

Қашқадарё вилоятининг Касби, Нишон, Миришкор ва Косон туман-ларини чорвачиликка ихтисослаштириш, ушбу туманларда замонавий чорвачилик комплексларини ташкил этиш мақсадида қуйидагилар тасдиқ-ланди:

- Қашқадарё вилоятида чорвачиликни ривожлантиришга доир чора-тадбирлар дастури;
- Қашқадарё вилоятида 2021-2022 йилларда Дастур доирасида ерлар-ни мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича прогноз кўрсаткичлари;
- Қашқадарё вилоятида 2021-2022 йилларда суғориш каналларини тозалаш ҳисобига кўшимча ер майдонларини ўзлаштириш параметрлари;
- Қашқадарё вилоятида 2021-2022 йилларда пичанзор ва яйлов ерларида янгидан қазиланган қудуқлар дислокацияси.

Қашқадарё вилоятининг барча туманларида чорвачиликни ривож-лантиришга оид лойиҳаларни амалга оширишга АТ “Халқ банки” ва бошқа тижорат банклари томонидан 2021-2022 йилларда хорижий молия инсти-тутлари кредит линиялари ҳисобидан 50 млн АҚШ доллари миқдоридаги маблағлар йўналтирилади. Қашқадарё вилоятига 2021-2022 йилларда чет давлатлардан олиб келинадиган чорва молларини сотиб олиш учун аҳоли ва тадбиркорлик субъектларига зарур кредитлар ваколатли банklar томо-нидан оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида мавжуд ресурслар ҳисобидан ажратиб борилиши таъкидланганлиги ишлаб чиқарувчиларда катта қизиқиш уйғотади.

Шунингдек, “Ўзбекчорванасл” агентлиги марказий аппарати тузил-масида Паррандачилик ва қуёнчилик соҳаларини ривожлантириш бошқар-маси, “Ўзбекчорванасл” агентлиги Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар “Чорванасл” марказларида паррандачилик ва қуёнчилик ишла-рини ривожлантириш сектори, Давлат ветеринария хизмати тизимида чорва моллари, паррандалар ва балиқлар озукаси таркибини таҳлил қилиш ҳамда паррандалар касалликлари ташхисини қўйиш бўйича лаборатория-лар ва Самарқанд ветеринария медицинаси институтининг Андижон вете-ринария медицинаси техникуми ташкил этилиши ушбу соҳадаги ислоҳот-ларнинг натижасидир.

Хулоса ва таклифлар. Инновацион иқтисодиёт самарадорлигини оширишда қишлоқ хўжалиги агрокластерларининг аҳамияти алоҳида ўрин эгаллайди. Агрокластер маҳаллий давлат ҳокимияти ташкилотлари, қиш-лоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари, қайта ишловчи корхоналарнинг ўзаро ҳамкорликдаги ёки алоҳида ташаббуси бўйича ташкил этилиб, уни ташкил этишнинг муҳим жиҳатларидан бири иштирокчиларининг бирга-ликда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини - ишлаб чиқариш - қайта ишлаш- сотиш - илмий-тадқиқот жараёнларини ўзида мужассамлаштирган ҳамкор-ликдаги лойиҳаларни амалиётда қўллаш орқали бир-бирларига ишончла-рининг юқорилиги ҳисобланади. Ўзбекистонда агрокластерларни барпо этиш заруриятидан келиб чиққан ҳолда, Жанубий Корея тажрибалари ўрганилиб, тегишли хулосалар асосида амалда қўлланилмоқда. Ветерина-рия ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитасига қўшимча равишда республикада гўшт, сут ва бошқа чорвачилик маҳсулотларини етиштирув-чи ва қайта ишловчи, тайёрловчи ҳамда реализация қилувчи корхоналар фаолиятини ривожлантиришга, шунингдек ўзаро ҳамкорлигини таъмин-лашга қўмаклашиш вазифаси агрокластерлар фаолияти учун ўзига хос тажрибаларни қўллашни кўрсатади. Агросаноат мажмуи ва озиқ-овқат таъминоти соҳасидаги лойиҳаларни амалга оширишда ҳамда инновацион иқтисодиёт самарадорлигини оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 29 июлдаги

“Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори

2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Халқ сўзи, 29.12.2020 йил
3. Fayzieva Shirin Shodmonovna, Yuldashev Nuriddin Negmatovich. THE ROLE OF LIVESTOCK REFORM IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S ECONOMY. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. <https://saarj.com> ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492
4. Ergashev R.Kh., Khamraeva S.N., Fayzieva Sh.Sh. Innovative development of agricultural infrastructure: problems and ways of its achievement // The phenomenon of market economy: from the origins to the present day. Partnership in the face of risk and uncertainty. - 2020. -- S. 310-319.
5. Fayzieva Sh.Sh. Value of competitive business strategies and enterprise strategy.
6. Fayzieva Sh.Sh., Djalilovna N. M., Yuldasheva Sh. A. The main directions of reforms in the livestock sector in the development of the country's economy// TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR). – 2020. – Т. 9. – №. 4. – С. 67-71.
7. <http://www.lex.uz>. - Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
8. www.gov.uz.-Хукумат сайти.